

Пермінова А.В.

Прояви, причини та наслідки хибнотлумачень у поетичному перекладі

Пермінова Алла Вікторівна, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми хибнотлумачень як різновиду деформацій у поетичному перекладі. У результаті зворотного зіставного аналізу українських та російських перекладів творів американських бітників було виявлено випадки перекладацьких помилок, встановлено причини, що призвели до їхнього виникнення, а також змодельовано траєкторії перекладацького поступу у напрямку віддалення від першотвору та наближення до приймаючого соціокультурно середовища.

Ключові слова: хибнотлумачення, деформація, адекватність, зворотний зіставний аналіз, множинність, значення, смисл

Кожний перекладач, яким би вправним він не був у мистецтві іншомовного пересотворення, час до часу потрапляє у пастку хибнотлумачень. Повне уникнення помилок та викривлень смислу недосяжне. Особливо тоді, коли йдеться про поетичний переклад творів, призначених для читання вголос. У таких випадках цільові тексти нерідко сприймаються як транскрипти синхронного перекладу, коли тлумачі, захоплені ритмічним виразом оригіналу, наче мантрою, не встигають добирати влучніших виразів, перевірити контекстуальну доречність того чи іншого відповідника, пояснити щось для цільового читача-слухача.

Проблема хибнотлумачень невід’ємна від питання адекватності у перекладі, порушуваного у всіх фундаментальних перекладознавчих працях. Вона є різновидом деформацій, вивченню яких присвячені наукові розвідки С. Алексєєва, О. Ахманової, В. Карабана, О. Копильної, Дж. Мандея, Т. Некряч, О. Ребенко, О. Ребрія, О. Череди́нченка та ін. Вбачаючи у перекладацьких помилках виключно негативний аспект іншомовної інтерпретації більшість авторів констатують лише їхні прояви та причини, не вважаючи за потрібне змодельовати траєкторію перекладацьких рішень, що призвели до девіантного відтворення оригіналу. Натомість, ми поділяємо переконання постструктуралістів про те, що можливість спотворення, деформації є передумовою існування істини [4]. У цьому полягає її конструктивний аспект, адже відомі випадки, коли у результаті перекладацької помилки на площині цільового тексту створюється новий яскравий образ, що сприяє розпаленню цікавості цільової аудиторії до творчості іншомовного автора через парадоксальну «присутнену відсутність».

Звідси, метою цієї студії є реконструкція ходу прийняття хибних перекладацьких рішень, які стають поштовхом до самоорганізації цільових текстів у приймаючому соціокультурному середовищі. Дослідження виконане на матеріалі множинних українських та російських перекладів творів американських бітників. Комплексний перекладознавчий аналіз ілюстративного матеріалу відбувався у руслі постколоніальних студій, власне, соціокультурного підходу із залученням **методики** контекстуального аналізу, компонентного аналізу, дискурс-аналізу, методу перлокутивного прогнозування тощо. Особливістю його реалізації є те, що аналіз розгортався у зворотному (стосовно традиційного напрямку) – від множинних перекладів до оригіналу.

Основну причину хибнотлумачень вбачаємо у неспроможності перекладача розпізнати смисл вихідної одиниці (або ж цілого текстового фрагменту) через її (його) апріорну іншність, неможливість по-компонентного перенесення на площину цільового тексту. Доведемо це твердження, проаналізувавши український (авторства Ю. Андруховича) та російський (авторства В. Мінушина) переклади уривку із вірша Лоуренса Ферлінгетті «They were putting up the statue» – «І вони встановили статую» – «Они ставили статую»: «...І багато молодих репортерів // у розстібнутих сорочках// записували слова // молодого священника...» [1, с.48]; «...И молодые газетчики в застегнутых наглухо френчиках // поспешали за речью // молодого святого отца...» [2, с. 162]. Підкреслені сегменти свідчать про дивергентне змалювання перекладачами одягу репортерів, що позначається і на рецепції їхнього образу читачами. Якщо у російській версії В. Мінушина вони з’являються у «застегнутих наглухо френчиках», що, як встановлено згодом, відповідає оригіналу («And a lot of young reporters // in button down clothes // were taking down the words // of one young priest» [2, с. 162]), змалюваній у вірші ситуації – урочистій церемонії встановлення статуї Святого Франциска, з нагоди якої священник читає промову; а також дрес-коду американських журналістів середини минулого століття. Натомість, в українській версії зауважуємо хибнотлумачення джерельного виразу «button down», що має протилежне значення до того, яке зустрічаємо у цільовому тексті Ю. Андруховича. Можемо припустити, що одягаючи метадискурсних героїв у розстібнуті сорочки перекладач описував образ сучасного журналіста, для якого одяг є одним із проявів його внутрішньої свободи, необхідної для обраної професії. У такому випадку наведена значеннево-сміслова девіантність є ілюстрацією явища соціокультурної конвертації у перекладі.

Прояви хибнотлумачення часто простежуємо у зіставленні цільових текстів із фрагментами оригіналу із вираженою ідіоматичністю особливо тоді, коли джерельний фразеологізм модифікується автором відповідно до контексту. Ілюстрацією цьому слугують уривки із української та російської версії пересотворення вірша Грегори Корсо «Birthplace revisited» – «Відвідини малої Батьківщини» – «Вернувся я домой». Читаємо у цільових текстах, поперемінно зіставляючи їх між собою та з оригіналом: «Розстрілюю його разом із усіма краденими годинниками» [1, с. 174]; «Доверху наліто возвращение затерявшимся временем» [2, с. 223]. Наразі увесь зацитований рядок є виявом нульового лексико-

семантичного збігу. Єдиною точкою значеннево-смиислового накладання порівнюваних фрагментів виступає семантичний квантор «час», вербально актуалізований у російському слові «*временем*» та пресупонований в українському варіанті «*годинниками*». Така дивергентність в оприявленні ілокутивної сили першотвору призводить до абсолютно відмінних перлокутивних ефектів на відповідні читацькі аудиторії. Якщо у версії Ю. Андруховича герой Грегори Корсо – вбивця, який розстрілює одного із своїх колишніх сусідів-крадіїв, то в інтерпретації Ю. Сорокіна – це філософ-лірик, який сприймає своє повернення крізь призму втраченого часу. У такому випадку лише звернення до оригіналу може розкрити вірність чи хибність запропонованих тлумачень, встановити ступінь відхилення від першотвору та, можливо, простежити траєкторію віддалення від нього, що відбувалося шляхом прийняття низки помилкових перекладацьких рішень. Отже, читаємо в оригіналі: «*I pump him full of lost watches*» [2, с. 223]. Наразі точкою метадискурсивної біфуркації стала джерельна одиниця «*pump*» – розмовне дієслово, що означає «*вбивати*» і зазвичай вживається у звороті «*pump somebody full of bullets*». Грегори Корсо вдається до контекстуальної модифікації семантично вмотивованого фразеологізму і замінює його останній компонент на «*watches*», таким чином виводячи факт убивства, скоєного його героєм, на імпліцитний рівень. Звідси, можемо стверджувати, що Ю. Андрухович вірно розтлумачив авторський задум, однак вирішив розпрозорити джерельну завуальованість, можливо, через складність добору відповідного українського фразеологізму, гнучкого до заміщення складових та створення ефекту слогогри. Спосіб реструктурування джерельного значеннево-смиислового плинну, обраного Ю. Сорокіним, очевидно, викликаний нерозумінням ідіоматичності оригіналу. Він полягає у вихопленні поодиноких семантичних кванторів та рекомбінації їх у девіантні стосовно першоджерела значеннево-смислові єдності. Так, семантичний квантор «*повнота*», вербалізований у словосполучі «*доверху наліто*» є частковою проекцією вихідного «*full*»; квантор «*зубити*» актуалізованим у «*затеряваемся*» узгоджується із джерельним «*lost*», а «*время*» асоціативно пов'язаний із «*watches*». Однак, редукування смислових зв'язків між зазначеними кванторами, а також неврахування синтагматичного оточення слів, у якому вони трапляються в оригіналі призводить до того, що увесь рядок російської версії Грегори Корсо перетворюється на хибнотлумачення.

Звичайно, соціокультурно-марковані розмовні вирази, сленгізми, якими просякнуті твори бітників створюють чимало засідок для перекладачів, у результаті чого окремі одиниці цільових текстів, а інколи і цілі фрагменти потрапляють до зони нульового збігу. Так при зіставленні наступних уривків української та російської версій твору Грегори Корсо «*Maggiage*» між собою та з оригіналом виявляємо помилковості обох різномовних тлумачень. Читаємо метадискурсивні варіанти авторства Ю. Андруховича та Д. Борисова: «*Чи звести коліна до купи сидячи на триповерховій канапі // і не сміти вставити А де туалет?*» [1, с. 169]; «*должон ли я колени сжав сидеть на их софе отстойной // и не спросит ни разу «Где тут ванная у вас?»*» [2, с. 236]. Зіставивши обидва варіанти встановлюємо, що

у зону нульового збігу потрапили симетричні одиниці «*триповерховій*» та «*отстойной*», що вживаються для характеристики канапи/софи, на яку посадили нареченого. І знову тільки порівняння обох цільових фрагментів з першотвором дозволяє констатувати девіантність перекладацьких рішень. Читаємо в оригіналі: «*Should I sit knees together on their 3rd degree sofa// and not ask Where's the bathroom?*» [2, с. 236]. Як бачимо, причиною хибнотлумачень стала соціокультурна ідіоматичність виразу «*3rd degree*», що насправді позначає досить наполегливий спосіб проведення допиту звинувачуваних у злочині, коли слідчим задається безліч питань, націлених на доведення вини допитуваного. Саме такою лавою для підсудних, або лавою допиту бачить Грегори Корсо місце, на яке посадили його героя батьки нареченої. Застосовуючи процедуру зворотного зіставного аналізу знову повертаємося до цільових текстів, намагаючись простежити траєкторію прийняття хибних перекладацьких рішень. Припускаємо, що Ю. Андрухович спробував надолужити неспроможність розпізнання апріорного смислу першотвору шляхом встановлення часткового лексико-семантичного збігу у виразі «*триповерхова канапа*», що викликає в уяві читача образ типового для приймаючого середовища сільського ліжка, застеленого безліччю ковдр та покривал, що робить його дуже високим і незручним для сидіння. Натомість Д. Борисов, очевидно, розтлумачив вираз «*3rd degree*» як «*тремтій татуюнок*» – атрибут поганої якості і, вдаючись до семантичної модуляції хибнотлумачення, замінив його на розмовну одиницю «*отстойная*», чим увиразнив девіантність прийнятого рішення.

При аналізі вищенаведених фрагментів впадає у око відмінність у відтворенні джерельного виразу «*Where's the bathroom?*» – «*A de туалет?*» – «*Где тут ванная у вас?*». З високою імовірністю припускаємо, що поетичний герой цікавився місцезнаходженням саме туалету, а не ванної кімнати, однак, значеннево-смишлова поліморфність вихідного слова «*bathroom*» дозволяє розглядати відповідник, обраний російським перекладачем, як прояв допустимої варіативності. Однак, рекурентність такого рішення на інших ділянках текстового простору призводить до деформації авторського задуму. Про це свідчать наступні рядки російської версії, які порівняємо із українським варіантом та першотвором: «*Вот только ждет она – тоскливо, одиноко – принца из Египта, // а я проспал две тыщи лет и в ванной не был никогда*» [2, с. 237]; «*Ніби ВОНА що в самотній чужинській величності чекає досі на свого єгипетського коханця // так і я чекаю – позбавлений двох тисяч років і купелі життя*» [1, с. 172]; «*Like SHE in her lonely alien gaud waiting her Egiptian lover// so I wait – bereft of 2, 000 years and the bath of life*» [2, с. 238]. Закінчення перекладу вірша Грегори Корсо авторства Д. Борисова виразом «*и в ванной не был никогда*» перетворює його на фарс, переконливості звучання якого додає попередньо згадуване у цільовому тексті занепокоєння героя щодо можливості потрапити до ванної. Однак, нічого подібного не має в оригіналі, останні рядки якого виразно інтертекстуальні і через посилання на героїню роману Г. Райдера Гаггарда «*Вона*» (зумисно виділено великими літерами), і через встановлення алюзивних зв'язків із біблійним сюжетом (Левіт)

про Аарона, якому було сказано омитися, щоби очиститися від тілесного та духовного бруду, перед тим як приносити жертву. Вважаємо, що у версії Ю. Андруховича зберігається джерельна інтертекстуальність шляхом створення формальної фрактальності при перекладі вихідної одиниці «SHE» як «ВОНА» та оприсутнення стилю святого письма у виразі «купіль життя».

Наступна ілюстрація хибнотлумачень у перекладі полягає у деформації джерельних значеннєво-смыслових єдностей шляхом редукції важливих соціокультурних маркерів. Унаочимо сказане проаналізувавши наступні уривки вірша Френка О'Гари «The Day Lady Died» в українських метапоетичних версіях авторства Г. Скалевської (1) та Ю. Андруховича (2). (1) «Я піднімаюся теплою вулицею, починаючи зігріватись // у мене гамбургер із содовою і я купую // бридкі НАРИСИ НОВОГО СВІТУ щоб побачити що // цим часом поробляють поети Ганни // ...// і я сильно спитнів і думаю про те як // прихилився до дверей на п'ятій вулиці // поки вона наспівувала щось...» [3, с. 79-80]; (2) «На вулиці парко саме вилазить сонце // з'їдаю гамбургера запиваючи молочним коктейлем купую // видане кепсько НОВЕ СВІТОВЕ ПИСЬМЕНСТВО щоб знати // що нового у поетів у Гані //... //і всього мене проймає потом і згадую // як у ПЯТИ БАКСАХ я прихилився до сортирних дверей // в мить коли вона шепотіла пісню...» [1, с. 119]; «I walk up the muggy street beginning to sun // and have a hamburger and a malted and buy // an ugly NEW WORLD WRITING to see what the poets // in Ghana are doing these days //...// and I am sweating a lot by now and thinking of // leaning on the john door in the 5 SPOT // while she whispered a song ...» [5]. Поруч із низкою проявів часткового збігу, які зараз не є предметом нашого аналізу, зауважимо ряд хибнотлумачень авторського задуму, зосібна у першій наведеній метапоетичній версії. Серед них варіант заміни назви напою, якого купує поетичний герой – адже «malted» – різновид молочного коктейлю, а не «содова», яка, можливо, більше пасує до запивання з'їденого гамбургера, однак не відповідає тому, про що йдеться в оригіналі; вилучення уточнюючого «john» (американізму, розмовного синоніма до слова “bathroom” – «туалет») із вихідного виразу «the john door» у цільовому «двері», а також редукція соціокультурної інформації при перекладі «5 SPOT» як «п'ята вулиця», хоча насправді йдеться про назву популярного серед бітників кафе, в основі якої сленгізм, що позначає п'ятидоларову купюру. Такі прояви недогляду виривають текст із соціокультурного контексту призводять до деформованого оприявлення джерельної синергетики.

Випадки девіантного смислоприрошення, як наслідок хибнотлумачення, нерідко трапляються при відтворенні псевдо-інтернаціоналізмів – класичних хибних друзів перекладачів. Так, вдаючись до зворотного зіставного аналізу виявляємо зону нульового значеннєво-смыслового збігу на рівні таких фрагментів перекладів поеми Аллена Гінзберга «Плач»: (переклад Ю. Андруховича): «Я з тобою в Рокленді // де вчена рада з пи-

тань черевів уже не допускає до них червів чуттєвості» [1, с. 103]; (переклад І. Кормільцева): «Я с тобою в Рокленде, где на факультеты черепа прекратили прием червей впечатлений» [2, с. 20]; (переклад Д. Борисова): «Я с тобой в Рокленде где на кафедру черепа не принимают больше личинок чувства» [2, с. 696]. Підкреслені сегменти аналізованих текстів на перший погляд можуть бути розтлумачені як різні траєкторії розгортання текстового простору у межах допустимої варіативності, адже конвергентним значеннєво-смысловим компонентом кожної з них є «академічні кола», якою б абсурдною їхня діяльність не здавалась. Однак, зіставлення метатекстів із оригіналом («I'm with you in Rockland // where the faculties of the skull no longer admit the worms of the senses» [2, с. 21]) вказує на те, що усі перекладачі потрапили у засідку позірної еквівалентності, адже англійське слово «faculties» вживається у даному контексті у значенні, що посідає перший щабель семантичної парадигми – «здібність», до того ж підказкою служить синтагматичний партнер зазначеної одиниці «skull» – «черепа». Отак, синергетичний модальний смисл вихідного фрагменту, що зводиться до фізичної неспроможності черепа сприймати будь-що (через курс лікування у психіатричній клініці), перетворюється у перекладацькій рецепції на згусток нісенітних образів, що у своїй синергетиці стохастично створюють певні асоціативні хвилі у приймаючих соціокультурних просторах і сприймаються як сарказм, щодо безглузлого та псевдонаукового характеру діяльності деяких академічних установ.

Отже, зворотний зіставний аналіз множинних перекладів вихідних поетичних текстів дозволив не тільки виявити випадки перекладацьких хибнотлумачень, встановити причини, що призвели до їхнього виникнення, але і змоделювати траєкторію перекладацького поступу. Причина хибнотлумачень найчастіше полягає у неспроможності перекладачів розпізнати авторський задум, актуалізований у лексичних одиницях, що належать до пласту розмовної лексики (зокрема сленгізми), є псевдоінтернаціоналізмами, а також наділені ідіоматичністю та виступають носіями соціокультурної інформації. Крайніми точками діапазону перекладацьких рішень є повна редукція нерозпізнаних значеннєво-смыслових єдностей через вилучення їх із цільового тексту та вихоплення поодиноких семантичних кванторів із значеннєво-смыслового плину першотвору, редукування смислових зв'язків між ними та рекомбінація їх у девіантні стосовно першоджерела єдності. Нерідко наслідком хибнотлумачень є адаптація цільового тексту до приймаючого середовища шляхом соціокультурної конвертації нерозпізнаного авторського задуму. У такий суперечливий спосіб перекладачі намагаються виконати одну із умов до адекватного перекладу – необхідності гармонізації тексту перекладу із контекстом цільового читача. Подібні міркування окреслюють горизонт для подальших досліджень зазначеної проблеми, зокрема, вивчення меж свободи перекладацької інтерпретації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. День смерті Пані День: Американська поезія 1950-60-х років у перекладах Юрія Андруховича / Ю. Андрухович. – Харків: Фолю, 2007. – 207с.
2. Антологія поезії битників: (Пер. с англ. / Сост. Г. Андреева). – М.: Ультра. Культура, 2004. — 784 с.
3. Лабіринтами слів: Англомовна експериментальна поезія в українському перекладі / [Пер.з англ. / Уклад. Ганна Скалевська]. – К.: Альтерпрес, 2013. – 116с.
4. Derrida J. Writing and Difference / J. Derrida / Translated with an Introduction and Additional Notes, by Alan Bass. – Chicago: The University of Chicago Press, 1978. – 342 p.
5. www.poets.org/poetsorg/poem/day-lady-died

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Andrukhovych Yuri. The Day Lady Died: American Poetry of 1950-60ies in translation by Yuri Andrukhovych / Yuri Andrukhovych. – Kharkiv: Folio, 2007. – 207 p.
2. The Anthology of the Beat Generation of Poets: (Translated from English/ed. by G.Andreeva). – М.: Ultra. Culture, 2004. – 784 p.
3. In the Labyrinth of Words: The English-Language Experimental Poetry in Ukrainian Translation / [Translated from English by H. Skalevska]. – К.: Alterpress, 2013. – 116 p.

Perminova A.V. Instances, Causes, and Results of Misinterpretation in Poetry Translation

Abstract. The article deals with the issue of misinterpretation as an aspect of deformation in poetry translation. The reverse comparative analysis of Ukrainian and Russian translations of the works by the Beat Generation of American poets allows for the tracking of translators' errors, assisting in discovering their cause as well as in construing the path of translators' movements away from the original in the direction of the sociocultural milieu of the recipient.

Keywords: *misinterpretation, deformation, adequacy, reverse comparative analysis, plurality, meaning, sense*

Перминова А.В. Проявления, причины и последствия лжетолкований в поэтическом переводе

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы лжетолкований как разновидности деформаций в поэтическом переводе. В результате обратного сопоставительного анализа украинских и русских переводов произведений американских битников были обнаружены случаи переводческих ошибок, установлены причины, которые привели к их возникновению, а также смоделированы траектории действий переводчиков, которые заключаются в отдалении от оригинала и приближении к принимающей социокультурной среде.

Ключевые слова: *лжетолкование, деформация, обратный сопоставительный анализ, адекватность, множественность, значение, смысл*